

Особливості вивчення мемуаристики на засадах інтеграції у процесі підготовки майбутніх учителів української мови та літератури

Л. М. Овдійчук

кафедра української і зарубіжної літератури та методик викладання
Університет Григорія Сковороди у Переяславі, Україна
Corresponding author. E-mail: lilia_regi@ukr.net

Paper received 07.11.20; Accepted for publication 25.11.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2020-239VIII95-09>

Анотація. У статті проаналізовано наукові дослідження про мемуаристику як жанр та розкрито важливість літератури «non fiction» як джерела і засобу вивчення біографії письменника. Обумовлено наукові засади інтеграційного вивчення мемуарної спадщини митця, спогадів про нього, визначено ціннісне значення листів, щоденників, спогадів, документів для майбутніх учителів української мови та літератури. Репрезентовано авторську методику вивчення біографічних першоджерел з теми «Джозеф Конрад як особистість» на основі міждисциплінарної інтеграції на рівні змісту й на діяльнісному рівні. Доведено ефективність такого підходу у формуванні інтеграційно-літературознавчої компетентності.

Ключові слова: Майбутні вчителі української мови та літератури, мемуаристика, інтеграційне вивчення, інтеграційно-літературознавча компетентність.

Вступ. Мемуари та епістолярій належать до першоджерел, які дають змогу досягнути важливі аспекти біографії письменника. У процесі професійної, зокрема літературознавчої підготовки майбутніх учителів української мови та літератури мемуарна спадщина письменників є предметом вивчення в курсі історії літератури (української та зарубіжної). Життя письменника – це не лише хронологія подій (тобто зовнішня біографія), а й внутрішня біографія, які нерозривно пов'язані між собою, це «відкрита система, що передбачає безперервне пряме й зворотне проектування внутрішнього й зовнішнього світів один на одного» [8, с. 344, 359] За біографічними подіями приховано життя духовно-психологічне (сприйняття навколишнього, думки, почуття, емоції, враження). Саме це внутрішнє життя відображене в щоденниках, листах, спогадах. Вивчення біографії письменника тісно пов'язане із самореалізацією майбутнього фахівця, адже емоційно сприйняті факти і події «запускають» його вольові, творчі, комунікативні, емоційно-ціннісні механізми пізнавальної активності, самовиховання та самоконтролю, стають критеріями самооцінки, спрямовують до професійного успіху [3, с. 121-125].

Сучасні реалії спонукають до пошуку оптимальних засобів та методів для реалізації таких завдань. У контексті фахової підготовки майбутнього вчителя української мови та літератури важливим є застосування інтеграційного підходу до вивчення мемуаристики, оскільки це дає можливість актуалізувати знання студентів не тільки з літературознавчих дисциплін, а й з інших навчальних предметів: філософії, історії, культурології, психології, а також сформуванню навички критичного мислення, реалізувати особистісний потенціал.

Короткий огляд публікацій теми. Мемуарні тексти вчені відносять до документалістики, тобто літератури «non fiction» на відміну від «fiction» – художньої літератури. Мемуаристика є об'єктом і предметом досліджень вчених різних наукових сфер: історії, соціології, культурології, літературознавства, психології, лінгвістики. Літературознавчі дослідження цього явища різновекторні: від класифікації, визначення особливостей, жанрових рис окремих різновидів до аналізу мемуарів конкретних авторів та мемуаристики певного періоду (М. Веріго, Т. Гажі, О. Галич, Є. Заварзіна А. Ільків, Н. Колошук,

А. Кочетов, Г. Маслюченко, В. Пустовіт, С. Сіверська, О. Скарнара, Я. Танчин та ін.). О. Галич класифікував документальну літературу, виокремивши мемуаристику як метажанрове утворення. Він включає такі види (жанри): листи, щоденники, записну книжку, нотатки, літературний портрет, есе, автобіографію, літературний некролог, автокоментар. [1] Про важливість мемуарної літератури як джерела вивчення біографії письменника наголошували у своїй праці учені Н. Волошина, О. Галич, Г. Островська, Є. Пасічник, Б. Степанишин, Г. Токмань та ін., проте йшлося про вивчення біографії письменника в закладах середньої освіти. У підручниках та посібниках з історії літератури (української та зарубіжної) для студентів закладів вищої освіти уривки мемуарів наявні, проте здебільшого вони відображають або ж ілюструють якийсь із моментів творчої біографії письменника. Системного дослідження з вивчення біографічної мемуаристики на засадах інтеграції у закладах вищої освіти ще не було здійснено.

Мета цієї розвідки – розкрити особливості мемуаристики як жанру та репрезентувати авторську методику інтеграційного вивчення біографічних першоджерел у процесі професійної освіти майбутніх учителів української мови та літератури для забезпечення формування інтеграційно-літературознавчої компетентності.

Матеріали і методи. Матеріалом є наукові праці з проблем інтегрованого підходу у фаховій освіті, теоретико-методичні дослідження мемуаристики як жанру та особливості її вивчення в контексті біографії митця. У процесі роботи було використано теоретичні та емпіричні методи наукового дослідження. Аналітико-синтетичний та порівняльний методи застосовувалися у процесі вивчення наукових джерел для визначення рівня опрацювання проблеми на сучасному етапі. Емпіричний метод було використано під час вивчення питання в закладах вищої освіти, а метод моделювання – під час формування авторської методики інтеграційного вивчення мемуаристики у процесі літературної освіти.

Результати і їх обговорення. Отже, мемуари є методом, а іноді й об'єктом різноаспектного вивчення науковцями. У той же час ці тексти можуть бути не тільки джерелом, а й засобом опрацювання життєвого і творчого шляху митця.

В системі літературної освіти біографія письменника має не тільки інформаційно-пізнавальне, світоглядне, естетичне, а й ціннісне значення. Тому першоджерельний матеріал є основою для вивчення, сприйняття й осмислення студентами, які завтра будуть навчати й виховувати молоде покоління українців. Мотиваційна цінність біографії письменника в системі змісту та організації навчання полягає (за Г. Островською), у створенні емоційно привабливого образу письменника, який включає в себе візуальний, психологічний, діяльнісний, мовний, творчий, світоглядний портрет митця. [6, с. 275]

Створити такий «комплексний портрет», який «розкриває грані особистісного становлення» [6] можливо, якщо застосувати принцип інтеграційного вивчення мемуарної спадщини митця, спогадів про нього. Особливості такої методики – у поєднанні інтеграції міждисциплінарної на рівні змісту та діяльнісної інтеграції. У сучасних реаліях інтегрування інформаційно-комунікаційних технологій у традиційний навчальний процес є необхідністю. Хмарні технології набули значного поширення в освітній практиці, оскільки їхнє використання дозволяє працювати в умовах змішаного та дистанційного навчання, зокрема й у зв'язку з пандемією коронавірусу. У цьому контексті важливими є GOOGLE-диски для розміщення й використання початкової інформації. Авторка статті сформулила медіатеку, де зберігаються мультимедійні презентації «Письменник як особистість». Доступ до них надається студентам для опрацювання конкретної теми.

Текстова та ілюстративна інформація у цих мультимедійних презентаціях (далі – МПП – пояснення Л. О.) – це уривки з мемуарів, листів, щоденників та фотографій, ілюстрацій, репродукцій, які розкривають різні грані особистості письменника. Тобто у цьому випадку першоджерела не тільки джерелом, а й **засобом** вивчення біографії. Уривки підібрано таким чином, що вони репрезентують фактори, які вплинули на формування особистості митця: родовід, найближче оточення, освіта, вдача й обдарування, та сферу діяльності, характер, уподобання, світогляд як чинники, що розкривають індивідуальність митця. Крім того, автор пропонує алгоритм опрацювання мультимедійної презентації: покроковий перегляд слайдів за допомогою запитань, які слугують орієнтиром. Інтеграційний аспект вивчення передбачає насамперед внутрішньопрямую інтеграцію, тобто поєднання різних розділів літературознавства: біографістики та мемуаристики. Міждисциплінарна інтеграція відбувається на рівні змісту з курсами «Історія», «Філософія», «Психологія», «Культурологія». Інформаційно-комунікаційні технології, технологія критичного мислення, особистісно зорієнтована технологія інтегруються у традиційний початковий процес, забезпечуючи діяльнісний аспект інтеграції. Для прикладу скористаємося мультимедійною презентацією «Джозеф Конрад як особистість». [4] Життя і творчість письменника вивчається в курсі історії зарубіжної літератури XIX століття. На слайдах вміщено біографічний матеріал у формі коротких уривків з листів та спогадів самого письменника та мемуарів сучасників. Ці уривки репрезентують родовід, освіту, уподобання, характер, світогляд письменника і розкривають особистість класика англійської літератури, який за національністю був поляком, за

професією – моряком, за світоглядними позиціями – людиною честі, що понад усе цінувала свободу вибору. Робота з першоджерелами потребує критичного мислення, тому до кожного з чинників запропоновано низку запитань. Наприклад, щоб з'ясувати, яку роль у формуванні особистості відіграє родовід, в алгоритмі перегляду мультимедійних презентацій є такі запитання: Зверніть увагу, у якій сім'ї за соціальним статусом народився? Як це відобразилося на його долі? Чи були талановиті предки в минулому? Які родові корені сприяли формуванню особистості? Які перешкождали? Чії гени проявилися – на думку самого письменника, рідних, учених? Критичне читання уривків, як от, надпис на фото: «Любій бабусі, яка допомагала мені посилати пиріжки бідному татові в тюрму. Внук поляк-католик і шляхтич Конрад» [Цит. за: 7, слайд 5] багато може сказати про формування життєвих цінностей Юзефа Коженювського, його національної ідентичності. Уже зрілою людиною письменник так позиціонує себе «... здається, я належним чином вшанував вітчизну, здобувши визнання і довівши англійцям, що шляхтич з України може бути таким самим добрим моряком, як і вони, і знайде, що сказати їхньою ж мовою. Визнання, яке я для себе здобув, я оцінюю саме з цієї точки зору і тихо згадую там, де слід» [Цит. за: 7, слайд 22] Отже, письменник пояснив зміну від протилежного: таким було самоствердження у чужому світі, середовищі, соціумі. Проте у цьому випадку не йдеться про відречення чи про зраду, цей екзистенційний вибір колишній моряк зробив свідомо. Тут важливо акцентувати на тому факті, що Коженювський дуже пишався гербом роду польських шляхтичів Наленч по батьковій лінії. Він відмовився (хоча був уже британським підданим) від британського лицарського звання, титулу лорда, аби не втратити родової історії. Отже, ставши Джозефом Конрадом, Юзеф Теодор Конрад Коженювський ідентифікує себе з давнім польським родом і це свідомість ціннісна.

Про вдачу й характер Конрада є багато спогадів сучасників. Певне узагальнення щодо цього зробив Лео Герко: «Всі ми, звісно, оцінюємо інших через себе, і наведені вище характеристики говорять про людей, які перебували в тісному знайомстві з Конрадом, не менше, ніж про нього самого. І все ж всі вони мають рацію, усі перераховані якості були насправді. Він був сердечним і відкритим і в той же час зарозумілим і замкнутим; скромність, що межувала з самоприниженням, часто була маскою, яка приховувала самовпевненість, а викликана тяжкою хворобою дратівливість (він від 30 років страждав від подагри) ніколи не проривалася крізь броню привитої йому з дитинства старомодною вихованості та ввічливості, за допомогою якої він був вихований. Поляк і англієць, патріот і противник патріотизму, прихильник імперії і ворог колоніалізму і, насамкінець, людина-амфібія, яка половину свого дорослого життя провела у морі, а половину – на суходолі, вважав людське існування полігоном, де випробуванню на міцність піддається сама людина, її ідеї і почуття» [2, с. 180].

За алгоритмом студенти дають відповіді на «товсті» запитання (за стратегіями критичного мислення – це запитання, які потребують аналітико-синтетичних умінь): Які риси характеру визначальні? Чому такі різні характеристики дають Конраду сучасники? Про що це свід-

чить: двоїстість натури? Лукавство? Маска? Самозахист? Яке ваше враження про цю людину? Що вам імпонує, що дивує, дратує в характері письменника? Останні запитання мають особистісно зорієнтований характер і репрезентують насамперед того, хто сприймає (у цьому випадку, студента).

Детальніше методику опрацювання мультимедійної презентації «Джозефа Конрада як особистість» за мемуарними матеріалами розкрито в тезах [5].

Висновки. Отже, мемуаристика є джерелом та засобом вивчення біографії письменника. Знання з інших дисциплін (міждисциплінарна інтеграція) допомагають розкрити різні аспекти (соціальний, психологічний, фі-

лософський, культурологічний) формування особистості митця. Критичне читання листів, спогадів, щоденників дозволяє максимально наблизитися до витоків, до розуміння внутрішньої і зовнішньої біографії письменника в єдності. Інтеграційне вивчення базується на поєднанні змістового та діяльнісного компонентів. У процесі такого навчання студенти актуалізують уже набуті і здобувають нові знання на вищому рівні узагальнення, а також у них формуються інтеграційні уміння й навички роботи з першоджерелами на основі їхнього критично осмислення. Таким чином майбутні учителі української мови та літератури опановують інтеграційно-літературознавчу компетентність, яка включає в себе предметні та загальні компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галич О. А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи [Текст] / О. А. Галич. – Луганськ: Знання, 2001. – 245 с.
2. Гэрко Л. «Один из нас» // Иностранная литература. Москва, 2000. №7. с. 179-183.
3. Леонтьев Д. А. Жизнетворчество как практика расширения жизненного мира. URL: http://psylib.org.ua/books/_leond02.htm
4. Овдійчук Л. Джозеф Конрад як особистість. Мультимедійна презентація. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Zp2stRof4mQefUROzrxyCRk-RZZxEmGt/view?usp=sharing>
5. Овдійчук Л. Джозеф Конрад як особистість: літературно-психологічний портрет // Джозеф Конрад: час, простір, пам'ять: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 160-річчю з дня народження письменника (Бердичів, 28-29 верес. 2017 р.); Житомир: Вид.: О.О. Євенок, 2017. С.49-55.
6. Островська Г. О. Формування професійної готовності майбутніх учителів зарубіжної літератури до вивчення біографії письменників у загальноосвітній школі. (Дис. ... докт. пед. наук). Київський національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ. 2019
7. Скавронський П.С. Музею Джозефа Конрада в Бердичеві бути // Волинський музей: історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 4. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 80-річчю Волинського краєзнавчого музею та 60-річчю колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, Луцьк – Колодяжне, 19-20 травня 2009 року. Луцьк, 2009. С. 254-259.
8. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ: Либідь, 2003. 376 с

REFERENCES

1. Halych O. A. Ukrainian documentary at the turn of the millennium, specific, genesis, prospects. Luhansk: Znanntia, 2001. 245 s.
2. Gjerko L. «One of us» // Inostrannaja literatura. Moskva, 2000. №7. s. 179-183.
3. Leont'ev D. A. Life creativity as a practice of expanding of the world of life. URL: http://psylib.org.ua/books/_leond02.htm
4. Ovdiiichuk L. Joseph Conrad as a personality: URL: <https://drive.google.com/file/d/1Zp2stRof4mQefUROzrxyCRk-RZZxEmGt/view?usp=sharing>
5. Ovdiiichuk L. Joseph Conrad as a personality: a literary and psychological // Dzhozef Konrad: chas, prostir, pamiat: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 160-richchju z dnia narodzhennja pysmennyka (Berdychiv, 28-29 veres. 2017 r.); Zhytomyr: Vyd.: O.O. Yevenok, 2017. S.49-55.
6. Ostrovska H. O. Formation of professional readiness of future teachers of Foreign Literature to study the biography of writers in secondary school. (Dys. ... dokt. ped. nauk). Kyivskyyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova, Kyiv. 2019
7. Skavronskyyi P.S. Joseph Conrad Museum in Berdychiv to be // Volynskyyi muzei: istoriia i suchasnist. Naukovyyi zbirnyk. Vypusk 4. Materialy IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 80-richchju Volynskoho kraieznavchoho muzeiu ta 60-richchju kolodiazhnenskoho literaturno-memorialnoho muzeiu Lesi Ukrainky, Lutsk – Kolodiazhne, 19-20 travnia 2009 roku. Lutsk, 2009. S. 254-259.
8. Tytarenko T. M. The life world of the individual: within and outside of everyday life. Kyiv: Lybid, 2003. 376 s

Peculiarities of memoirs study on the basis of integration in the process of training future teachers of Ukrainian Language and Literature

L. Ovdiiichuk

Abstract. Scientific researches on memoirs as a genre have been analyzed in the article and the significance of «non fiction» literature as a source and means of studying the biography of a writer has been revealed. The scientific principles of integration study of the artist's memoir heritage, memories about him have been determined as well as the value of letters, diaries, memories, documents for the future teachers of Ukrainian Language and Literature. The author's method of studying authentic sources of biography on the topic «Joseph Conrad as a personality» has been represented on the basis of interdisciplinary integration at the content and activity levels. The effectiveness of such approach in the formation of integration and literary competence has been proved.

Keywords: Future teachers of Ukrainian Language and Literature, memoirs, integration study, integration and literary competence.